

///// studie / article //////////////////////////////////////

MORÁLNÍ INTUICE Z POHLEDU SOUČASNÉ DESKRIPTIVNÍ ETIKY

Abstrakt: V posledních přibližně dvaceti letech byla pozornost v oblasti deskriptivní etiky soustředěna především na výzkum morálního usuzování a morálních intuic. V současnosti lze nalézt tři rozdílné přístupy týkající se této problematiky. Jedná se o heuristický přístup, teorii duálních procesů a teorii univerzální morální gramatiky. Všechny vycházejí z podobné empirické evidence kombinující poznatky evoluční biologie, morální psychologie a neuroetiky, ale ohledně povahy a spolehlivosti morálních intuic docházejí k odlišným závěrům. Cílem článku bude jednotlivé přístupy vzájemně porovnat a zhodnotit, nakolik jsou v souladu s dostupnou vědeckou evidencí. Závěr článku se bude věnovat důsledkům, které mají tato zjištění pro oblast morální epistemologie a normativní etiky. Cílem bude ukázat, že i přes rozdílné interpretace je možné dojít v otázce spolehlivosti morálních intuic k uspokojivému pragmatickému řešení, které bude v souladu s touto empirickou evidencí, nebude na ní však nutně závislé.

Klíčová slova: morální intuice; heuristiky; teorie duálních procesů; univerzální morální gramatika; normativní etika

Moral Intuitions from the Perspective of Contemporary Descriptive Ethics

Abstract: In the last twenty years, there has been an enormous growth of scientific research concerning the process of human moral reasoning and moral intuitions. In contemporary descriptive ethics, three dominant approaches can be found – heuristic approach, dual-process theory, and universal moral grammar. Each of these accounts is based on similar empirical evidence combining findings from evolutionary biology, moral psychology, and neuroethics. Nevertheless, they come to different conclusions about the reliability of moral intuitions. The aim of this paper is to critically investigate each of these approaches and compare them with recent scientific findings. Last chapter addresses implications of these findings for moral epistemology and normative ethics. The aim is to show that despite different interpretations of available data, we can reach a satisfying pragmatical conclusion which would be in compliance with the empirical evidence, yet it would not necessarily depend on it.

Keywords: moral intuitions; heuristics; dual-process theory; universal moral grammar; normative ethics

PETRA CHUDÁRKOVÁ
Katedra filozofie
Filozofická fakulta UP
Křížkovského 12, 771 80 Olomouc
email / petra.chudarkova01@upol.cz

1. Úvod

V posledních přibližně dvaceti letech doznává etika díky empirickému výzkumu morálního usuzování v několika svých oblastech téměř revolučních změn. V současné deskriptivní etice lze nalézt tři rozdílné přístupy tykající se morálního usuzování a morálních intuic.¹ Jedná se o heuristický přístup, teorii duálních procesů a teorii univerzální morální gramatiky. Všechny tři vycházejí z podobné empirické evidence kombinující poznatky z oblasti evoluční biologie, morální psychologie a neuroetiky, ale ohledně povahy morálních intuic a jejich spolehlivosti docházejí k odlišným závěrům. Představitelé těchto přístupů na sebe navíc v posledních letech často reagovali a snažili se poukázat na nedostatky teorie svých protivníků. Cílem tohoto článku bude jednotlivé přístupy představit, vzájemně porovnat a zhodnotit, nakolik jsou v souladu s dostupnou vědeckou evidencí. Závěr článku se bude věnovat důsledkům, které mají tato zjištění pro oblast morální epistemologie a normativní etiky. Záměrem bude ukázat, že i přes rozdílné interpretace je možné dojít v otázce spolehlivosti morálních intuic k řešení, které bude v souladu s touto empirickou evidencí, nebude na ní však nutně závislé. Takové řešení bude pragmatické.

2. Heuristický přístup

Heuristický přístup v oblasti morálky navazuje na stejnojmenný přístup, na jehož podobě má značný podíl dvojice izraelských psychologů Daniel Kahneman a Amos Tversky. Ti jej rozpracovali v osmdesátých letech minulého století jako alternativu k teorii racionální volby. Jejich cílem bylo vysvětlit, proč naše mysl často volí iracionální řešení oproti kýžené racionální volbě. Kahneman a Tversky rozlišují dva typy mozkových procesů, které zjednodušeně nazývají jako systém 1 a systém 2. Systém 1 je evolučně starší, automatický, rychlý a často pracuje nevědomě. Naproti tomu systém 2 je evolučně mladší, pomalý a pracuje vědomě, jeho činnost máme tedy pod

Príspevek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2018_003). Děkuji oběma recenzentům za podnětné připomínky.

¹ Ve filosofických debatách naneštěstí neexistuje konsenzus ohledně významu termínu „morální intuice“. Nezdídka bývá tento pojem ztotožňován s pojmem „morální soud“ či „morální přesvědčení“. Mým cílem není zabývat se zde tradičními filosofickými přístupy, jaké představují intuicionismus či koherentismus, ale pouze uvedenými třemi deskriptivními teoriemi. Jejich předností oproti filosofickým směrům je poměrně jasné rozlišení mezi intuicí a morálním soudem/přesvědčením.

kontrolou. Systému 1 vděčíme za mnohé, provádí za nás totiž většinu každodenních úkonů, ať už se jedná o jízdu na kole, schopnost rychle vypočítat cenu nákupu nebo třeba rychlé uskočení před letícím míčem. Nad ničím z toho nemusíme složité přemýšlet, systém 1 je neustále v pohotovosti. Provoz systému 2 je náročnější a v porovnání se systémem 1 sahá mozek po jeho službách méně často. Jeho nespornou výhodou je, že nám umožňuje plánovat a organizovat, ale především – usměrňovat chod systému 1.

Systém 1 pracuje na základě heuristik, tedy jakýchsi sofistikovaných mentálních zkratk, které nám nabízejí rychlá řešení ve chvílích, kdy je potřebujeme. Aby tyto zkratky fungovaly co neefektivněji, pracují vždy jen s částí informace, kterou máme k dispozici.² A právě zde se nachází největší slabina systému 1. Řešení, která nám totiž nabízí, jsou jen přibližná, a v situacích, které jsou pro nás komplikovanější a vyžadují pečlivější úvahu, se často dopouští systematických chyb. Tyto chvíle jsou příležitostí pro systém 2, aby převzal ořez, zrevidoval práci systému 1 a přišel s lepším, přesnějším řešením. Ovšem pouze tehdy, pokud jej sami povoláme na pomoc.

Skvělou ukázkou, jak nás heuristiky mohou svadět na scesti, je slavný experiment Kahnemana a Tverskeho s úřednicí Lindou, na kterém demonstrovali náchylnost heuristiky reprezentativnosti k takzvanému klamu konjunkce.³ Účastníci experimentu dostali k vyřešení následující zadání:

Linda má třicet jedna let, je svobodná, přímočará a velmi chytrá. Vystudovala filosofii. Jako studentka se intenzivně zabývala otázkami diskriminace a sociální spravedlnosti a také se zúčastňovala protijaderných demonstrací.

Linda je bankovní úřednice.

Linda je bankovní úřednice a je aktivní ve feministickém hnutí.⁴

Když byla subjektům položena otázka, která ze dvou variant je podle nich pravděpodobnější, většina volila druhou možnost, a to i přesto, že, logicky vzato, mnohem pravděpodobnější je první varianta.⁵ Obecně má naše mysl tendenci vytvářet si pro snadnější třídění informací kategorie. V momentě, kdy přijde nová informace, snaží se ji heuristika reprezentativnosti

² Thomas Gilovich, Dale Griffin, and Daniel Kahneman, eds., *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 3.

³ Amos Tversky and Daniel Kahneman, „Extensional versus Intuitive Reasoning: The Conjunction Fallacy in Probability Judgment,“ *Psychological Review* 90, no. 4 (1983): 293–315.

⁴ Daniel Kahneman, *Myšlení, rychlé a pomalé* (Brno: Jan Melvil Publishing, 2012), 168–69.

⁵ Pravděpodobnost dvou spojených předpokladů, $P(A \wedge B)$, nemůže nikdy převýšit pravděpodobnost jen jednoho z nich: $P(A \wedge B) \leq P(A)$, $P(A \wedge B) \leq P(B)$.

k některé z již existujících kategorií přiřadit. Tímto způsobem však vzniká celá řada stereotypních představ. Proto ve chvíli, kdy si přečteme, že se Linda „zabývala otázkami diskriminace a sociální spravedlnosti“, si okamžitě tuto charakteristiku spojíme s nabízenou informací, že je aktivní členkou feministického hnutí. Heuristika je tak silná, že naprosto vytlačí racionální uvažování systému 2. Tento souboj systémů skvěle vystihuje reakce amerického evolučního biologa Stephena Jay Goulda, který k příkladu s Lindou uvedl, že i když si je vědom toho, že druhá varianta je méně pravděpodobná, malý homunkulus v jeho hlavě nepřestává skákat nahoru a dolů a křičet: „Vždyť ona přece nemůže být jen bankovní úřednice, přečti si popis!“⁶

Stejně jako v oblasti racionality i v oblasti morálky se často spoléháme na řešení, která máme hned po ruce, aniž bychom si dali námahu se nad danou situací hlouběji zamyslet. Není proto divu, že na začátku nového tisíciletí našla práce Kahnemana a Tverskeho své uplatnění i v etice. Podle tohoto nového přístupu je heuristika jakýmsi startovacím bodem celého procesu morálního usuzování – jedná se o mechanismus, který stojí za utvořením morální intuice.⁷ Ta se podílí na podobě morálního soudu, který se nezdědka odráží i do našeho jednání. Morální soud je však na rozdíl od intuice v ideálních případech reflektovaný a je dílem obou systémů, stejně jako naše jednání. Cílem tohoto přístupu je tedy identifikovat heuristiky a s nimi spojená zkresení, která stojí za našimi morálními soudy a morálním jednáním. V případě morálky je situace o to složitější, že ve většině případů jsou naše intuice doprovázeny silnými emocemi, které dodávají intuitivnímu řešení punc přesvědčivosti. Heuristický přístup se nezastavuje jen u důsledků, které mají dané heuristiky pro etiku. Jedná se o praktický přístup, jehož hlavním cílem je nalézt ty heuristiky, které se mohou neblaze promítnout

⁶ Stephen Jay Gould, *Bully for Brontosaurus: Reflections in Natural History* (New York: Norton, 1992), 469.

⁷ Cass R. Sunstein, „Moral Heuristics,“ *Behavioral and Brain Sciences* 28, no. 4 (2005): 531–42; Leda Cosmides and John Tooby, „Evolutionary Psychology, Moral Heuristics, and the Law,“ in *Heuristics and the Law*, eds. Gerd Gigerenzer and Christoph Engel (Cambridge, MA: MIT Press, 2006), 175–205; Gerd Gigerenzer, „Moral Intuition = Fast and Frugal Heuristics?,“ in *Moral Psychology, Vol. 2: The Cognitive Science of Morality: Intuition and Diversity*, ed. Walter Sinnott-Armstrong (Cambridge, MA: MIT Press, 2008), 1–26; Walter Sinnott-Armstrong, Liane Young, and Fiery Cushman, „Moral Intuitions,“ in *The Moral Psychology Handbook*, ed. John M. Doris (Oxford: Oxford University Press, 2010), 246–72. Právě schopnost vysvětlit pozadí a vznik morálních intuic považují zastánci heuristického přístupu za jeho klíčovou přednost a přínos do současného výzkumu morálních intuic (Gigerenzer, „Moral Intuition,“ 9).

i do oblasti práva, potažmo politiky, a pokusit si následně upravit prostředí tak, aby v něm dané heuristika přinášela kýžený výsledek.⁸

Morální heuristiky můžeme chápat jako určité zkratky, které nám pomáhají rychle posoudit povahu morálního činu – zda je kupříkladu spravedlivý, správný či zda si zaslouží postih.⁹ Ve většině každodenních situací fungují poměrně dobře. Problém nastává ve chvíli, kdy se snažíme heuristiku zobecnit a využít ji i v podmínkách, pro které nebyla stvořena.¹⁰ Klíčovým faktorem pro správné fungování heuristiky je prostředí, ve kterém se jedinec v danou chvíli nachází. Gigerenzer¹¹ proto mluví o takzvané ekologické racionalitě – heuristika sama o sobě není racionální ani iracionální, její úspěšnost se odvíjí od daného kontextu. Cosmides a Tooby¹² jako proponenti evoluční psychologie nahlízejí na heuristiky jako na určitý program, který byl vytvořen přirozeným výběrem a měl našim předkům usnadnit život v sociální skupině. Co ale fungovalo pro naše předky žijící v malých skupinách, nemusí nutně fungovat i pro nás žijící v moderní době, v níž musíme čelit situacím, se kterými se naši předci potýkat nemuseli. Ačkoliv se jednotlivá pojetí mírně liší v akcentaci toho kterého faktoru, můžeme obecně shrnout, že na vznik a podobu heuristik má vliv jak sociální prostředí, ve kterém jako jedinci žijeme, tak naše evoluční minulost.

Jaké heuristiky je tedy v oblasti morálky a práva možné vystopovat? S ohledem na další dva přístupy se jako klíčové ukazuje intuitivní rozlišování mezi aktivním a pasivním jednáním, tedy takzvaný efekt opomenutí (*omission effect*, *omission bias* či *action-omission distinction*). Jakým způsobem ovlivňuje naše morální usuzování, jde skvěle vidět na etiky tolik oblíbeném myšlenkovém experimentu s drezínou.¹³ Z hlediska experimentálního výzkumu se jako nejdvděčnější jeví varianty s výhybkou a mostem. V prvním zadání máme rozhodnout, zda je morálně správné zachránit pět

⁸ Sunstein, „Moral Heuristics,“ 2005; Gigerenzer, „Moral Intuition.“

⁹ Cosmides and Tooby, „Evolutionary Psychology.“

¹⁰ Cass R. Sunstein, „Moral Heuristics,“ *Law & Economics Working Paper*, no. 180 (2003): 2.

¹¹ Gigerenzer, „Moral Intuition,“ 4.

¹² Cosmides and Tooby, „Evolutionary Psychology.“

¹³ Autorkou problému drezíny (*trolley problem*) je britská filosofka Philippa Foot. Viz Philippa Foot, „The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect,“ in *Vices and Virtues and Other Essays in Moral Philosophy* (Berkeley: University of California Press, 1978), 19–32. V současnosti existuje celá škála méně či více bizarních variant, na nichž se z velké části podílela žačka Foot, americká filosofka Judith Jarvis Thomson. Viz např. Judith Jarvis Thomson, „Killing, Letting Die, and the Trolley Problem,“ *The Monist* 59, no. 2 (1976): 204–17; „The Trolley Problem,“ *The Yale Law Journal* 94, no. 6 (1985): 1395–415; „Turning the Trolley,“ *Philosophy & Public Affairs* 36, no. 4 (2008): 359–74.

nevinných dělníků ležících na kolejích přehozením výhybky a odkloněním drezíny s porouchanými brzdami na druhou kolej, kde se k velké smůle nachází jeden dělník. V obměněném scénáři se splašená drezína opět řítí po kolejích, my tentokrát stojíme na mostě nad nimi. Situaci však nepřihlížíme sami – společně s námi se na mostě nachází také značně korpulentní člověk. Případ vypadá beznadějně, když v tom nás napadne geniální myšlenka – nevinné dělníky můžeme zachránit shozením tloušťtíka pod kola drezíny, a tak ji zastavit. V první verzi nemají respondenti zpravidla problém zhodnotit přehození výhybky jako morálně správné. Ovšem ve verzi s tloušťtíkem často s jeho shozením váhají a nezdítko takové řešení shledávají jako nemorální.¹⁴

Vnitřní rozpor, který v nás exotický myšlenkový experiment s drezínou a jeho jednotlivé scénáře vyvolávají, můžeme poměrně snadno převést na reálné situace. Rozlišování mezi aktivním a pasivním jednáním nachází své uplatnění především v lékařské etice, například v kontroverzní otázce eutanazie. Pro vysvětlení netřeba chodit daleko – v mírně odlišných situacích nám umožňuje volit rozdílná řešení, a tak jednat v souladu s naším vnitřním přesvědčením a zároveň se zaštitit něčím, co vypadá jako jasně formulované pravidlo. Mnoho z nás shledává jako přijatelné ukončení pacientova života nepodáním dávky medikamentů, tedy *ponechání zemřít*. Naproti tomu aktivní podání smrtící látky pacientovi se s takto vstřícným přístupem zpravidla nesetkává a bývá mnohými považováno za *zabití*. Proč? V principu jsou přece oba případy identické – oba vedou k *záměrnému* ukončení pacientova života. Má tedy naše rozlišování mezi aktivním a pasivním ublížením nějaké vsutku racionální podloží? S největší pravděpodobností nikoliv. To, co nás k rozlišování mezi jednotlivými případy navádí, je pouze jakýsi vnitřní pocit, tedy intuice vzniklá na základě heuristiky, kterou se jen snažíme *post hoc* racionalizovat.¹⁵ Tato intuice má však pro oblast praktického života zásadní důsledky.

¹⁴ Viz např. Joshua D. Greene et al., „An fMRI Investigation of Emotional Engagement in Moral Judgment,” *Science* 293, no. 5537 (2001): 2105–8; Joshua D. Greene et al., „Pushing Moral Buttons: The Interaction between Personal Force and Intention in Moral Judgment,” *Cognition* 111, no. 3 (2009): 364–71.

¹⁵ Sunstein, „Moral Heuristics,” 2005; srov. Jonathan Haidt and Jonathan Baron, „Social Roles and the Moral Judgement of Acts and Omissions,” *European Journal of Social Psychology* 26, no. 2 (1996): 201–18; Fiery Cushman et al., „Judgment before Principle: Engagement of the Frontoparietal Control Network in Condemning Harms of Omission,” *Social Cognitive and Affective Neuroscience* 7, no. 8 (2012): 888–95; James Rachels, „Active and Passive Euthanasia,” in *Bioethics: An Anthology*, eds. Helga Kuhse, Udo Schüklenk, and Peter Singer (Oxford: Wiley-Blackwell, 2015), 248–51.

Dalšími příklady heuristik může být naše tendence držet se zavedeného *statusu quo*, což se projevuje například v rozdílné míře dárců orgánů v zemích, kde je dárce orgánů automaticky každý, a zemích, kde se mohou stát lidé dárce pouze aktivním přihlášením;¹⁶ strach z potenciálního selhání něčeho, v co vkládáme důvěru, a jeho následné odmítnutí, například koupě vozu s airbagy či vakcinace;¹⁷ touha trestat černé pasažéry, ačkoliv ne vždy musí být takové jednání prospěšné.¹⁸

3. Teorie duálních procesů

V podobných šlépějích jako heuristický přístup kráčí i teorie duálních procesů (*dual-process theory*). Mezi její hlavní proponenty patří harvardský psycholog Joshua Greene, který v roce 2001 začal se svými kolegy zkoumat procesy morálního usuzování jedinců za pomoci funkční magnetické rezonance (fMRI). Ačkoliv v základu jsou obě teorie analogické, Greenův přístup stojí především na neurálním výzkumu a jeho cíle jsou skromnější. Nejde mu o odhalování obecných principů řídicích morální usuzování, ale o vztah dvou typů procesů, které Greene ve svých raných pracích označuje jako afektivní a kognitivní,¹⁹ a nalezení jejich neurálních korelátů.²⁰ Později pro vysvětlení

¹⁶ Gigerenzer, „Moral Intuition.“

¹⁷ Sunstein, „Moral Heuristics,“ 2005.

¹⁸ Cosmides and Tooby, „Evolutionary Psychology.“

¹⁹ Greene běžně používá rozlišení mezi „emocemi“ či „afekty“ na jedné straně a „kognici“ na straně druhé. Ačkoliv sám uznává, že tato distinkce je vytvořena uměle, je v rámci dané problematiky poměrně nápomocná. Jako „emoce“/„afekty“ označuje procesy, které mají přímou motivační schopnost. Naproti tomu „kognici“ jsou míněny ty procesy, které tuto schopnost postrádají, nicméně mohou se propojit s emočními/afektivními procesy a společně tak vést k jednání, které je flexibilní a záměrné. Joshua D. Greene et al., „The Neural Bases of Cognitive Conflict and Control in Moral Judgment,“ *Neuron* 44, no. 2 (2004): 397–98. Není však zcela jasné, nakolik jsou totožné s automatickými (intuitivními) a řízenými (vědomými) procesy. V některých studiích Greene upozorňuje na to, že není možné ztotožňovat afektivní a kognitivní procesy s procesy automatickými a řízenými. Oba typy těchto procesů podle něj mají jak afektivní, tak kognitivní složku - viz Fiery Cushman and Joshua D. Greene, „Finding Faults: How Moral Dilemmas Illuminate Cognitive Structure,“ *Social Neuroscience* 7, no. 3 (2012): 269–79. Jinde naopak uvádí, že tyto distinkce postihují stejnou strukturu naší morální mysli - k tomu Fiery Cushman, Liane Young, and Joshua D. Greene, „Multi-System Moral Psychology,“ in *The Moral Psychology Handbook* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 49.

²⁰ Greenova teorie však není v žádném případě modulární. Zdůrazňuje, že pro správné morální usuzování je bez velkého přehánění potřeba celý mozek - jakákoliv jemná disfunkce se totiž může fatálně projevit do úsudku i jednání jedince. Viz Joshua D. Greene and Jonathan Haidt, „How (and Where) Does Moral Judgment Work?“, *Trends in Cognitive Sciences* 6,

používá analogii fotoaparátu a rozlišuje takzvané automatické a manuální nastavení, které je v podstatě totožné se systémem 1 a systémem 2.²¹

Greene si vzal ve svém výzkumu na pomoc tradiční morální dilemata v čele s již zmíněným *problémem drezíny* a sledoval, jak se na první pohled banální změny ve scénářích odrážejí v konečném řešení subjektů. Pokud se budeme držet předchozí terminologie, procesy systémů 1, tedy intuice, měly při utváření morálního soudu navrch na úkor systému 2 zvláště u scénářů, které v subjektech vzbuzovaly silnější emoce.²² V těchto případech bylo možné pozorovat u subjektů zvýšenou mozkovou aktivitu v oblastech spojených s emocemi, především v amygdale a ventromediálním prefrontálním kortexu. Naopak u scénářů, kdy subjekty nebyly vystaveny rozporu mezi emocemi a kognitivními procesy, byly nejvíce aktivovány oblasti spojené s pracovní pamětí, hlavně dorzolaterální prefrontální kortex (dlPFC).²³

Když se probandi snažili učinit rozhodnutí, které nebylo v souladu s jejich afektivními intuicemi, zapojil se do akce také přední cingulární kortex, který pravděpodobně slouží jako detektor konfliktu, ale také již zmíněný dlPFC, jež je zodpovědný za kognitivní kontrolu či aplikaci pravidel při řešení problémů.²⁴ Jedinci, kteří jsou ochotní zamyslet se nad danou situací a vědomě reflektovat její aspekty, jsou tedy schopní vytvořit si morální soud, který nemusí být totožný s původní afektivní intuicí. Oba typy procesů se v podobných chvílích navzájem doplňují a umožňují tak vytvářet flexibilní rozhodnutí; člověk tedy není otrokem jen jednoho z nich. Zároveň to ne-

no. 12 (2002): 517–23; srov. Liane Young and James Dungan, „Where in the Brain is Morality? Everywhere and Maybe Nowhere,” *Social Neuroscience* 7, no. 1 (2012): 1–10.

²¹ Joshua D. Greene, „Beyond Point-and-Shoot Morality: Why Cognitive (Neuro)Science Matters for Ethics,” *Ethics* 124, no. 4 (2014): 695–726. V českém prostředí ke Greenově teorii viz Filip Tvrđý, *Nesnáze introspekce: svoboda rozhodování a morální jednání z pohledu filozofie a vědy* (Praha: Togga, 2015), 187–95.

²² Greene et al., „An fMRI Investigation of Emotional Engagement”; Greene et al., „Neural Bases of Cognitive Conflict.” Scénáře, které měly u subjektů tuto reakci vyvolat, označoval Greene jako osobní dilemata, všechna ostatní pak jako neosobní. Osobní dilemata byla ta, u nichž se dalo očekávat, že zásah do dané situace povede k vážnému ublížení na zdraví konkrétní osoby či skupiny osob a že toto ublížení nebude výsledkem odklonění stávající hrozby. Srov. John Mikhail, „Aspects of the Theory of Moral Cognition: Investigating Intuitive Knowledge of the Prohibition of Intentional Battery and the Principle of Double Effect,” *Georgetown Law and Economics Research Paper*, no. 762385 (2002): 1–129.

²³ Pro zjednodušení neuvádím plný výčet aktivovaných oblastí, ale jen ty klíčové.

²⁴ Greene et al., „The Neural Bases of Cognitive Conflict”; Cushman et al., „Judgment before Principle”; Amitai Shenhav and Joshua D. Greene, „Integrative Moral Judgment: Dissociating the Roles of the Amygdala and Ventromedial Prefrontal Cortex,” *The Journal of Neuroscience* 34, no. 13 (2014): 4741–49.

znamená, že rozum slouží pouze k *post hoc* racionalizaci již vytvořených afektivních intuic.²⁵ Greenovy poznatky tak představují výzvu pro dvě tradiční etické pozice, a to racionalismus a sentimentalismus. Ukazuje se, že ačkoliv základ našich morálních přesvědčení je intuitivní, vědomě nereflektovaný a nezřídka emotivní, procesy systému 2 jej ve chvílích, kdy si je povoláme na pomoc, dokáží korigovat a s ohledem na daný problém upravit. V případě morálně náročných dilemat, jakým je například scénář s drezínou a nešťastným tloušťíkem, však vedou k pocitu vnitřní rozpolcenosti a nespokojenosti s konečným řešením – jedna část naší morální mysli totiž odejde s nepořízenou.

Kromě identifikace konkrétních mozkových oblastí, které jsou zapojeny při řešení morálních otázek, bylo dalším cílem zkoumat takzvané morálně irelevantní faktory, které by neměly mít na podobu morálních intuic vliv, ale přesto se tak děje. Právě existence tohoto jevu slouží jako jeden z hlavních argumentů pro tvrzení o nespolehlivosti morálních intuic. I v tomto případě stojí výzkum opět primárně na *problému drezíny* a jeho různých variantách.²⁶ Proč reagujeme na *výhybku* a *most odlišně*, když oba scénáře nabízejí záchranu pěti životů za cenu jednoho, a jsou tedy v jádru identické? Zdá se, že jako přítěžující okolnosti vnímáme přítomný fyzický kontakt s obětí, úmyslné ublížení a ublížení z krátké vzdálenosti.²⁷ Právě rozdíl mezi úmyslným a pouze předvídatelným ublížením, v etice známý pod názvem princip dvojího účinku (*the doctrine of the double effect*), hraje podobně jako

²⁵ Srov. David Hume, *A Treatise of Human Nature* (Oxford: Clarendon Press, 2007), 2.3.3.4; Jonathan Haidt, „The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment,“ *Psychological Review* 108, no. 4 (2001): 814–34.

²⁶ Mezi často diskutované morálně irelevantní faktory, kterým se zde z důvodu prostoru nechci příliš věnovat, patří také takzvané „efekty zarámování“ (*framing effects*). Ukazuje se totiž, že při řešení daných dilemat se odpovědi probandů liší i v závislosti na formulaci daného scénáře či pořadí, v jakých jsou jim tyto scénáře předkládány. Pro přehled viz Walter Sinnott-Armstrong, „Framing Moral Intuitions,“ in *Moral Psychology, Vol. 2: The Cognitive Science of Morality: Intuition and Diversity* (Cambridge, MA: MIT Press, 2008), 47–76.

²⁷ Fiery Cushman, Liane Young, and Marc Hauser, „The Role of Conscious Reasoning and Intuition in Moral Judgment: Testing Three Principles of Harm,“ *Psychological Science* 17, no. 12 (2006): 1082–89; Greene et al., „Pushing Moral Buttons.“ Na vliv vzdálenosti na naše morální soudy poukázal i Singer na slavném myšlenkovém experimentu s topícím se dítětem. Představa, že cestou do práce nepomůžeme dítěti topícímu se v kaluži jen kvůli tomu, abychom si neušpinili své drahé oblečení, je pro nás zavrženíhodná. Naproti tomu nikoho z nás příliš netrápí, že každý den umírají v zemích třetího světa děti trpící podvýživou. Konsekvence naší nepomoci je v obou případech totožná – smrt dítěte. Jediným rozdílem je podle Singera vzdálenost, která ovlivňuje podobu našich morálních soudů. Peter Singer, *Practical Ethics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 229–34.

efekt opomenutí důležitou roli při řešení problémů aplikované etiky, například v otázce morální přijatelnosti abortů.²⁸ V extrémních případech, kdy je ohrožen život matky, hodnotí zastánci principu dvojího účinku abortci jako přijatelnou – smrt plodu je považována za vedlejší účinek snahy zachránit ženin život. Pokud se ale žena rozhodne tento zákrok podstoupit a podobně závažné důvody absentují, je její čin shledán morálně nepřijatelným. Princip dvojího účinku však není zdůvodnitelný jinak než odvoláním se k silné intuici, že mezi oběma případy je zásadní rozdíl. Jak se totiž ukazuje, zdůvodnit tuto distinkci racionálně nejsme schopni.²⁹ Proto není divu, že někteří filosofové silně kritizují její normativní význam.³⁰

Greene však nezůstal jen u vědeckých závěrů, ale snažil se výsledky svých zkoumání aplikovat i na oblast metaetiky a především normativní etiky. Na základě evidence o proměnlivosti morálních intuic v závislosti na faktorech, které nedokážeme racionálně reflektovat, se staví skepticky k možnosti existence objektivních morálních faktů, které bychom mohli za pomoci těchto intuic nahlížet.³¹ Mnohem zajímavější – a také kontroverznější – jsou však jeho závěry týkající se dvou vlivných normativních teorií, a to deontologie a utilitarismu.³² Podle něj nejsou tyto teorie ani tak filosofickým vynálezem jako spíše reprezentací dvou rozdílných výše popsaných psychologických systémů. Zjednodušeně řečeno, za deontologickými zásadami stojí afektivní procesy systému 1, kdežto utilitarismus je výsledkem racionálních procesů, tedy systému 2.³³

²⁸ Princip dvojího účinku považuje za morálně přijatelné ublížení, které je jen vedlejším produktem snahy o morálně správný cíl, např. záchranu života. Jedná se tedy o výsledek vedlejšího kauzálního řetězce, který nezamýšlíme, můžeme jej nicméně předvídat. V českém prostředí se principem dvojího účinku zabývá David Černý, viz David Černý, *Princip dvojího účinku* (Praha: Academia, 2016). K problematičnosti principu dvojího účinku v otázce abortů viz Foot, „Problem of Abortion.“

²⁹ Cushman, Young, and Hauser, „Role of Conscious Reasoning.“

³⁰ Neil Levy, „Neuroethics: A New Way of Doing Ethics,“ *AJOB Neuroscience* 2, no. 2 (2011): 3–9; Fiery Cushman, „The Psychological Origins of the Doctrine of Double Effect,“ *Criminal Law and Philosophy* 10, no. 4 (2016): 763–76.

³¹ Joshua D. Greene, „From Neural ‚Is‘ to Moral ‚Ought‘: What Are the Moral Implications of Neuroscientific Moral Psychology?,“ *Nature Reviews Neuroscience* 4, no. 10 (2003): 846–50.

³² Deontologii rozumí Greene takový přístup, jenž klade důraz na morální pravidla vyjádřená ve formě práv a povinností. Naproti tomu utilitarismus definuje jako přístup, který hodnotí morální hodnotu činu pouze podle jeho následků. Joshua D. Greene, „The Secret Joke of Kant’s Soul,“ in *Moral Psychology, Vol. 3: The Neuroscience of Morality: Emotion, Brain Disorders, and Development*, ed. Walter Sinnott-Armstrong (Cambridge, MA: MIT Press, 2008), 37. Termín „utilitarismus“ zde používám synonymně s termínem „konsekvencialismus“.

³³ Greene et al., „Neural Bases of Cognitive Conflict“; Greene, „Secret Joke of Kant’s Soul“; Greene, „Beyond Point-and-Shoot Morality.“

K původu procesů systému 1 nemůžeme naneštěstí říct nic víc, než že jsou zčásti dílem naší evoluční minulosti a zčásti dílem sociokulturního prostředí, ve kterém jako jedinci vyrůstáme. K těmto procesům totiž nemáme introspektivní přístup. A opět platí – to, co fungovalo pro naše předky, nemusí být nutně k užtku i nám. Z toho důvodu Greene zpochybňuje postavení deontologických pravidel, která jsou výsledkem těchto procesů a jejich následné *post hoc* racionalizace, což se snaží demonstrovat na Kantovi a jeho kategorickém imperativu.³⁴ Tvrdohlavost, s jakou Kant své zásady razí, jej občas vede ke zcela absurdním závěrům. Za naprosto odsouzeníhodnou neváhá označit například homosexualitu,³⁵ masturbaci, která je podle něj ještě horší než sebevražda,³⁶ či lež, a to dokonce i takovou, která je pronesena s dobrým úmyslem.³⁷ Svá tvrzení se samozřejmě snaží racionálně zdůvodnit: jak homosexuální styk, tak masturbace jsou nepřirozené, protože nevedou ke zplození potomků, a jsou tak jen způsobem, jak uspokojit vlastní chtíč, což v jeho očích snižuje člověka na úroveň zvířat. Není ale nutné sahat po takto extrémních příkladech. Stačí vzpomenout na rozlišování mezi aktivním a pasivním jednáním či princip dvojího účinku – obojí silně intuitivně cítíme, ale zároveň pro ně dokážeme vytvořit „racionální“ argument.

Právě nejasný evoluční původ intuic a jejich proměnlivost v závislosti na situačních faktorech někdy vede ke zpochybňování jejich normativní platnosti, nebo alespoň k jejich revizi. Není tak s podivem, že ze souboje normativních teorií vychází lépe utilitarismus.³⁸ Ten je však od svého vzniku mnohými vnímán jako protiintuitivní a odosobněná teorie s těžko přijatelnými závěry. Sám Greene si je negativní konotace utilitarismu vědomý,³⁹ a proto mluví o takzvaném „hlubokém pragmatismu“ (*deep pragmatism*), přičemž navrhuje následující řešení:⁴⁰ v situacích, které se netýkají jen nás samotných, ale rozporu mezi dvěma skupinami s rozdílnými hodnotami, se nesmíme spoléhat pouze na systém 1 a naslouchat intuicím. Totéž platí také v situacích, ve kterých čelíme problémům, jež jsou pro nás jako pro lidský

³⁴ Greene, „Secret Joke of Kant’s Soul.“

³⁵ Immanuel Kant, *The Metaphysics of Morals* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 277. Dle originální paginace.

³⁶ *Ibid.*, 424–26.

³⁷ *Ibid.*, 429–31.

³⁸ Peter Singer, „Ethics and Intuitions,“ *Journal of Ethics* 9, no. 3–4 (2005): 331–52; Greene, „Secret Joke of Kant’s Soul“; Michael Huemer, „Revisionary Intuitionism,“ *Social Philosophy and Policy* 25, no. 1 (2008): 368–92.

³⁹ Joshua D. Greene, *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap Between Us and Them* (New York: The Penguin Books, 2013), 349.

⁴⁰ Greene, *Moral Tribes*; Greene, „Beyond Point-and-Shoot Morality.“

druh kvůli pokroku nové. Každý z nás snad bude souhlasit se základním utilitaristickým principem vyžadujícím minimalizaci utrpení a zvyšování blaha.⁴¹ Greene tento požadavek kombinuje s pragmatismem: Každý z přijatých principů je nutné racionálně reflektovat, to znamená rozumět faktům, ze kterých vychází, a důvodům jeho přijetí, a zároveň se musí osvědčit v praxi. V závěru článku se pokusím ukázat, že i přes některé problematické aspekty teorie duálních procesů se jedná o nejslibnější cestu, jakou by se současná etika měla vydat.

4. Univerzální morální gramatika

Poslední a pravděpodobně nejkontroverznější teorií, kterou zde chci zmínit, je teorie univerzální morální gramatiky. Stejně jako heuristický přístup má svůj předobraz mimo oblast etiky, tentokrát v lingvistice. Navazuje na práci Noama Chomského a jeho univerzální gramatiku. Chomsky vešel do dějin v padesátých letech minulého století, kdy svou zdrcující recenzi B. F. Skinnera *Verbal Behavior*⁴² zničil do té doby dominující behaviorismus. Hlavní Chomského teze spočívá v názoru, že není možné osvojit si jazyk tak rychle, jako to pozorujeme u malých dětí, pouze na základě vnějšího stimulu.⁴³ Je potřeba něco víc. A tím víc je podle Chomského vrozená gramatika, tedy soubor obecných gramatických pravidel, která nám při kontaktu s vhodným jazykovým stimulem usnadňují osvojení jazyka. Důležité je, že Chomského nezajímá, jak funguje jazyk v praxi. Soustředí se pouze na jeho hloubkovou strukturu, tedy skryté principy, kterými se řídí.⁴⁴

Chomského myšlenkami se jako první v oblasti etiky, potažmo politické filosofie nechal inspirovat John Rawls, který ve své *Teorii spravedlnosti* v krátkém odstavci přirovnává smysl pro spravedlnost k vrozenému smyslu pro gramatickou správnost vět.

Užitečné je srovnání s problémem popisu gramatické správnosti vět našeho mateřského jazyka. V tomto případě je cílem popsat schopnost rozpoznávání ko-

⁴¹ Zde nemám – stejně jako Greene – na mysli *maximalizaci* potěšení. V diskuzní části textu se pokusím vysvětlit, proč by primárním aspektem měla být *minimalizace* utrpení.

⁴² Noam Chomsky, „Review of Verbal Behavior,“ *Language* 35, no. 1 (1959): 26–58.

⁴³ Chomsky mluví o argumentu z nedostatku podnětu (*the argument from poverty of the stimulus*). Viz Noam Chomsky, *Rules and Representations* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), 34.

⁴⁴ Chomsky rozlišuje jazykovou kompetenci mluvčího, která je cílem jeho zkoumání, a jazykovou performanci, tedy užití jazyka v komunikaci. Viz Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge, MA: MIT Press, 1969), 4.

reктně utvořených vět formulováním jasně vyjádřených principů, které dokáží postihnout stejné rozdíly jako rodilý mluvčí. Tento počin vyžaduje teoretické konstrukce, které zdaleka přesahují *ad hoc* pravidla našich explicitních gramatických znalostí. Podobně je tomu pravděpodobně i v morální teorii. Neexistuje důvod předpokládat, že náš smysl pro spravedlnost může být adekvátně popsán běžnými pravidly zdravého rozumu, či odvozen z více zřejmých principů učení. Správný popis morálních schopností bude zcela jistě zahrnovat principy a teoretické konstrukce, které budou přesahovat normy a standardy, na které se běžně odvoláváme; konečkonců, může vyžadovat i poměrně sofistikovanou matematiku.⁴⁵

Rawsova úvaha ovlivněná Chomského prací nezůstala bez povšimnutí. Americký filosof John Mikhail⁴⁶ je už několik let stejně jako Chomsky fascinován možností objevení hloubkové struktury naší morálky.⁴⁷ Tato snaha není v etice ničím neobvyklým, Mikhail si však nebere na pomoc tradiční introspekci,⁴⁸ ale poznatky empirické vědy. Po vzoru Chomského nazývá svůj přístup univerzální morální gramatikou a vymezuje se jak vůči heuristickému přístupu, tak Greenově teorii duálních procesů. Ohledně schopnosti morálního usuzování se soustředí na tři základní otázky: co tvoří morální poznání, jakým způsobem si jej osvojujeme a jak je následně aplikováno. Odpovědí je: morální gramatika, univerzální morální gramatika a morální kompetence.⁴⁹ Naopak je podle něj příliš ambiciózní ptát se, v jakých oblastech mozku je tato schopnost realizována a jak se u lidského

⁴⁵ John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999), 41–42. Vlastní překlad. Berkův překlad nepovažuji za příliš přesný. Například pro anglické „precepts“ používá méně pochopitelný výraz „předpisy“. Viz John Rawls, *Teorie spravedlnosti* (Praha: Victoria Publishing, 1995), 39.

⁴⁶ K zastáncům univerzální morální gramatiky patří i americký evoluční biolog Marc Hauser, ke které se vyjadřuje ve své knize *Moral Minds: The Nature of Right and Wrong* (New York: Harper Perennial, 2007). V roce 2007 však bylo proti Hauserovi zahájeno vyšetřování, které mělo prověřit některé z jeho studií. V roce 2010 byl obviněn z umělého vytváření dat a manipulace výsledků v případě osmi svých studií. Následně byl donucen opustit svou akademickou kariéru na Harvardu. Viz Harvard Magazine, „Marc Hauser ‚Engaged in Research Misconduct,‘“ *Harvard Magazine*, 5. září 2012, <https://harvardmagazine.com/2012/09/hauser-research-misconduct-reported>. Naopak Mikhail se univerzální morální gramatice věnuje systematicky už několik let, proto se budu v tomto článku soustředit především na jeho pojetí.

⁴⁷ K Chomského názorům na povahu morálky viz John Mikhail, „Chomsky and Moral Philosophy,“ in *The Cambridge Companion to Chomsky*, ed. James McGilvray (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 235–53.

⁴⁸ Srov. Alex Voorhoeve, „Frances Kamm: In Search of the Deep Structure of Morality,“ in *Conversations on Ethics* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 15–40.

⁴⁹ Mikhail, „Aspects of the Theory of Moral Cognition,“ 3.

druhu vyvinula.⁵⁰ Mikhail považuje poslední zmíněný aspekt za výhodu, mým cílem bude nicméně ukázat, že s ohledem na normativní důsledky jeho teorie se jedná o otázku, která nemůže být přehlížena.

Mikhail tvrdí, že podobně jako v jazyce i v morálce existuje soubor vrozených pravidel,⁵¹ která se podvědomě podílí na utváření morálních soudů. Na rozdíl od teorie duálních procesů je jeho přístup modulární a nezajímají jej neurální struktury mozku, ale komputace, které za morálním usuzováním stojí a které se za pomoci Chomského lingvistických modelů snaží odhalit. Podle něj totiž lidský mozek u každého morálního činu podvědomě – a překvapivě rychle – zpracovává jeho příčiny, důsledky a vedlejší účinky. To znamená, že záleží na tom, jak jsou tyto činy *reprezentovány* v mozku.⁵² Protože se komputace musejí často vypořádat s vysoce komplexními situacemi, není jejich rychlost podle Mikhaila možné vysvětlit jinak než vrozenými predispozicemi.⁵³ Pro tuto hypotézu podle něj mluví i fakt, že už malé děti dokáží intuitivně posuzovat povahu morálních činů.⁵⁴ Na základě experimentů s *drezínou* dokonce dochází k závěru, že „jedinci jsou intuitivními právníky, kteří jsou schopni inteligentního rozlišení na první pohled podobných případů, ačkoliv pozadí této schopnosti je nejasné.“⁵⁵ Navíc každý jazyk podle něj disponuje výrazy pro vyjádření základních deontických konceptů, jako například *povinné*, *povolené*, *zakázané*, jež jsou jednoduše formalizovatelné za pomoci nástrojů deontické logiky. Ta umožňuje vyjádřit tyto struktury podobně jako to činí Chomsky v lingvistice.⁵⁶ Univerzální morální gramatika tak stojí na dvou základních argumentech, které ovšem zároveň slouží jako argumenty pro sebe navzájem: existence morální gramatiky a nedostatek podnětu.⁵⁷

Komputace, o kterých již byla řeč, stojí za vznikem morálních intuic. Pokud bychom tedy zjistili, že existuje určitá skupina intuic, které jsou obecně sdílené napříč kulturami, mohli bychom mluvit o morálních uni-

⁵⁰ Ibid., 5.

⁵¹ Někde Mikhail nazývá soubor těchto pravidel souhrnně smyslem pro spravedlnost. Ibid., 15.

⁵² John Mikhail, „Moral Grammar and Intuitive Jurisprudence: A Formal Model of Unconscious Moral and Legal Knowledge,“ in *Psychology of Learning and Motivation*, Vol. 50: *Moral Judgment and Decision Making*, eds. Brian H. Ross et al. (San Diego: Academic Press, 2009), 38.

⁵³ John Mikhail, „Universal Moral Grammar: Theory, Evidence, and the Future,“ *Trends in Cognitive Sciences* 11, no. 4 (2007): 148.

⁵⁴ Ibid., 144.

⁵⁵ Ibid., 150. Srov. Mikhail, „Moral Grammar and Intuitive Jurisprudence.“

⁵⁶ Mikhail, „Universal Moral Grammar.“

⁵⁷ Ibid., 144.

verzálích, a co víc – označit tyto intuice za stabilní a spolehlivé. Tento závěr vychází z analogického vztahu Mikhailovy a Chomského teorie. Jak píše Rawls – podobně jako v jazyce posuzujeme intuitivně *správnost* vět, dokážeme i v morálce intuitivně rozlišovat mezi spravedlivým a nespravedlivým jednáním. To znamená, že tyto intuice – byť je nedokážeme racionálně vysvětlit a postrádáme k nim ve většině případů introspektivní přístup⁵⁸ – nás navádějí *správným* směrem. Je však možné dojít k takto odvážnému tvrzení? Domnívám se, že nikoliv a že zastánci univerzální morální gramatiky upravují interpretaci dostupné evidence svým zbožným přáním.

Jako slibní adepti na morální univerzálie se Mikhailovi jevil princip dvojího účinku, na nějž je pozornost soustředěna ve všech třech teoriích, a přísnější posuzování úmyslného ublížení.⁵⁹ Podle studie Barrett et al. z roku 2016⁶⁰ však hraje role úmyslu při posuzování závažnosti prohrěšku signifikantní roli jen ve velkých industrializovaných společnostech, nikoliv ve společnostech, které jsou menší a tímto procesem si neprošly. Její autoři proto vytvořili hypotézu, podle níž je silné intuitivní rozlišování mezi úmyslným a neúmyslným jednáním poměrně novou kulturní výmogeností. Zastánci heuristického přístupu i teorie duálních procesů do vysvětlování funkce a původu morálních intuic zahrnují evoluční i sociokulturní vysvětlení – obojí se v nás netransparentním způsobem snoubí, a ať už se nám to líbí, či nikoliv, jedno od druhého bohužel nejsme schopni jednoznačně oddělit. Maximálně můžeme vytvářet hypotézy o účelu jednotlivých mechanismů. Jestliže zastávce univerzální morální gramatiky zajímá jen morální kompetence, tedy to, co je *vrozené*, zdá se, že právě oni si ve svém zkoumání nasadili latku příliš vysoko. Tvrzení o implicitní znalosti morálních a právních pravidel,⁶¹ která je rozvíjena či potlačována během jedincova životu vhodným stimulem, není zkrátka dostatečné pro normativní závěr o *správnosti* těchto komputací, pokud neexistuje způsob, jak je zkoumat. Současné vědecké poznatky jednoduše nevycházejí těmto domněnkám vstříc.

⁵⁸ Cushman, Young, and Hauser, „Role of Conscious Reasoning“; Marc Hauser et al., „A Dissociation between Moral Judgments and Justifications,“ *Mind & Language* 22, no. 1 (2007): 1–21; Mikhail, „Aspects of the Theory of Moral Cognition“; Mikhail, „Universal Moral Grammar.“

⁵⁹ Mikhail, „Aspects of the Theory of Moral Cognition“; Mikhail, „Universal Moral Grammar“; Mikhail, „Moral Grammar and Intuitive Jurisprudence.“

⁶⁰ H. Clark Barrett et al., „Small-Scale Societies Exhibit Fundamental Variation in the Role of Intentions in Moral Judgment,“ *Proceedings of the National Academy of Sciences* 113, no. 17 (2016): 4688–93.

⁶¹ John Mikhail, „Emotion, Neuroscience, and Law: A Comment on Darwin and Greene,“ *Emotion Review* 3, no. 3 (2011): 294.

Posledním problematickým aspektem univerzální morální gramatiky, kterému se zde chci věnovat, je role emocí při utváření morálního soudu. Jak heuristický přístup, tak teorie duálních procesů nahlíží na emoce jako nedílnou součást procesů systému 1, díky které na nás intuice působí o to přesvědčivěji. Mikhailovo stanovisko je odlišné. Domnívá se, že emoce se do procesu morálního usuzování zapojují až jako následek komputací, to znamená, že slouží jen jako doprovod takto vytvořených intuic a nepodílejí se primárně na utváření morálního soudu.⁶² Naneštěstí se opět jedná o hypotézu, která trpí stejným defektem jako úsilí o identifikaci komputačních procesů. Emoce jsou nedílnou součástí morálního usuzování, a ačkoliv není možné zobecnit jejich vliv na podobu morálního soudu, jednoznačně se do něj promítají.⁶³ Pokus oddělit následnost komputací, potažmo intuic, a emocí tak zůstává jen nenaplněnou ambicí.

5. Diskuze

Každá z představených teorií má své přednosti a své nedostatky, které vycházejí z několika jejich aspektů, jež jsou vzájemně provázané: 1) prostředí, v němž probíhá výzkum, 2) metoda výzkumu, 3) cíle zkoumání. Neoddiskutovatelnou předností heuristického přístupu je požadavek zkoumat jedince v jejich přirozeném prostředí. Vyhýbá se tak jednomu z tradičních problémů, kterému musí současná morální psychologie i neuroetika čelit, tedy výzkumu omezenému na umělé laboratorní podmínky. Snaha o identifikaci morálních heuristik je postavena primárně na psychologicko-sociologickém bádání. Je však otázkou, nakolik je tento cíl naplnitelný. Situace, kterým musíme dennodenně čelit, jsou natolik komplexní, že identifikovat mentální zkratky, které naše morální usuzování a jednání podvědomě řídí, a následně upravit prostředí tak, aby fungovaly co nejefektivněji, se mi zdá za současných vědeckých poznatků nemožné. Domnívám se, že to je také jeden z hlavních důvodů, proč o heuristickém přístupu nebylo etice v posledních letech téměř slyšet. Jeho cíle se zkrátka ukázaly být příliš ambiciózní.

⁶² Mikhail, „Aspects of the Theory of Moral Cognition,“ 91–92; Mikhail, „Emotion, Neuroscience, and Law,“ 294.

⁶³ Viz např. Simone Schnall et al., „Disgust as Embodied Moral Judgment,“ *Personality & Social Psychology Bulletin* 34, no. 8 (2008): 1096–109; Nina Strohminger, Richard L. Lewis, and David E. Meyer, „Divergent Effects of Different Positive Emotions on Moral Judgment,“ *Cognition* 119, no. 2 (2011): 295–300; Giuseppe Ugazio, Claus Lamm, and Tania Singer, „The Role of Emotions for Moral Judgments Depends on the Type of Emotion and Moral Scenario,“ *Emotion* 12, no. 3 (2012): 579–90.

Zásluhou této teorie však je, že předkládá další důkazy o problematičnosti morálních intuic jako zdroje morálního poznání.

Greenova teorie duálních procesů vzbuzuje od svého vzniku vášnivě diskuze. Její kritika se týká především metodologie a interpretace dat s ohledem na jejich normativní důsledky.⁶⁴ Nevýhodou jsou jistě umělé laboratorní podmínky a jednostranně zaměřené jednoduché scénáře, které probandům neposkytují pro vytvoření adekvátního morálního soudu dostatek informací. Přesto si myslím, že Greenovy myšlenky jsou v lecčem hodné následování. Při diskuzích o roli empirické evidence v etice člověk chtít nechtě narazí na Humův proklínaný *is-ought* problém. Greene sám si je této patálie vědomý, a proto se tomuto problému poměrně elegantně vyhýbá.⁶⁵ Co se týká procesů systému 1 a systému 2, ani jedny nejsou „lepší“ nebo „horší“, „racionální“ či „iracionální“ – každé slouží jiné funkci. Právě díky těmto poznatkům můžeme říci, kdy je lepší spolehnout se na jeden systém a kdy na druhý. Obecně si myslím, že právě dualistické přístupy nejlépe pomáhají při vysvětlování silných a slabých stránek schopnosti morálního usuzování, byť je třeba mít neustále na paměti, že se jedná jen o *velmi zjednodušující* popis.⁶⁶ Ačkoliv tedy heuristický přístup ani teorie duálních procesů nejsou bez problémů, oba mají v tomto směru co nabídnout.

To samé se bohužel nedá říci o univerzální morální gramatice. Mým záměrem bylo ukázat, že ani jedna z premis, ze kterých tento přístup vychází, není podepřena empirickou evidencí. Z toho důvodu jsou i jeho závěry jen více či méně zajímavými smyšlenkami, které nejsou při explikaci morálního usuzování příliš nápomocné.

Cílem tohoto článku bylo prozkoumat závěry zmíněných přístupů týkající se spolehlivosti morálních intuic a faktorů ovlivňujících jejich podobu. Zdá se, že pro ty, kteří se svých intuic nehodlají jen tak vzdát a nehlásí se k morálnímu realismu, představuje z uvedených variant světélko naděje

⁶⁴ Pravděpodobně nejzásadnější kritikou Greenovy práce je článek jeho harvardského kolegy Selima Berkera „The Normative Insignificance of Neuroscience,“ *Philosophy and Public Affairs* 37, no. 4 (2009): 293–329.

⁶⁵ Viz Greene, „Beyond Point-and-Shoot Morality,“ 711–17.

⁶⁶ Dualistické přístupy se samozřejmě také nevyhýbají kritice, primárně kvůli zmíněnému zjednodušení. Melnikoff a Bargh je označují za neužitečný mýtus a naši tendenci dělit mysl na dva systémy dokonce považují za zkreslení. Viz David E. Melnikoff and John A. Bargh, „The Mythical Number Two,“ *Trends in Cognitive Sciences* 22, no. 4 (2018): 280–93. Evans a Elqayam nabízí alternativní pojetí, jež nazývají „teorie dvou myslí“ (*two minds theory*), na základě kterého se přesvědčivě pokouší vysvětlit, jakým způsobem přechází naše mysl od *is* k *ought*. Jonathan St. B. T. Evans and Shira Elqayam, „How and Why We Reason from Is to Ought,“ *Synthese*, publikováno elektronicky 4. prosince 2018.

pouze problematická univerzální morální gramatika se svou snahou nalézt vrozené a obecně sdílené morální intuice. Mám však za to, že v současné době již není možné přehlížet množství evidence, které poukazuje na proměnlivost intuic. Heuristický přístup i teorie duálních procesů jsou v souladu s touto evidencí a podporují strážlivý postoj ke schopnosti našeho morálního usuzování, který chápe, že je lepší být k intuicím raději mírně podezřívavý než na ně příliš spoléhat.⁶⁷

Nestabilita morálních intuic není bohužel pro některé filosofy pádným důvodem k výše uvedenému umírněnému skepticizmu, někteří dokonce jejich spolehlivost užívají jako základní premisu svého bádání.⁶⁸ Domnívám se však, že argumentaci lze vést ještě jiným způsobem: normativní význam morálních intuic je problematický především kvůli jejich původu. Morální intuice jsou zčásti dílem naší evoluční minulosti a zčásti dílem prostředí, v němž žijeme. To je vše, co o nich víme. Neztotožňuji se Singerovým⁶⁹ – pro mnohé kontroverzním – stanoviskem, podle nějž bychom neměli důvěřovat intuicím, které mají evoluční původ. Evoluční vysvětlení můžeme pro tuto chvíli společně s Berkerem⁷⁰ nazvat jen jakýmsi „povídačkami“, které vytváříme z pohodlí křesla. Mnou navrhovaný přístup je minimalistický a vychází ze zdravé nedůvěry v *jakékoliv* intuice právě proto, že nevíme, nakolik nám byly dány do vínku geneticky či nakolik se do nich promítlo naše sociokulturní prostředí či situační faktory. Empirický výzkum našeho uvažování a jednání by měl sloužit pouze k jejich lepšímu *porozumění*, zatímco na normativní úrovni bychom se měli pokusit eliminovat jejich slabiny. Při tvorbě norem by nás tedy jako první mělo zajímat, jaké důsledky bude mít přijetí daného morálního principu. Z toho důvodu bychom měli vycházet z následujících kritérií, která uvádím podle jejich důležitosti: 1) princip povede k minimalizaci utrpení či ke zlepšení stávající situace jedince či skupiny jedinců (nikoliv však na úkor druhých),⁷¹ 2) jeho přijetí

⁶⁷ Ne všichni však na heuristiky a s nimi spojená zkrácení pohlízejí tímto způsobem. Hanno Sauer navazuje na kritiku týkající se umělých laboratorních podmínek a na heuristiky a z nich vzniklé intuice nahlíží jako na „spolehlivé průvodce reálným světem morálních rozhodnutí.“ Hanno Sauer, „Morally Irrelevant Factors: What's Left of the Dual Process-Model of Moral Cognition?“, *Philosophical Psychology* 25, no. 6 (2012): 785. S tímto názorem nesouhlasím, právě kvůli netransparentnosti těchto procesů.

⁶⁸ Viz Guy Kahane, „The Armchair and the Trolley: An Argument for Experimental Ethics“, *Philosophical Studies* 162, no. 2 (2013): 421–45.

⁶⁹ Singer, „Ethics and Intuitions.“

⁷⁰ Berker, „Normative Insignificance of Neuroscience“, 318.

⁷¹ Termín „jedinec“ zahrnuje jakéhokoliv člena živočišné říše. Uvedené kritérium je inspirováno základním utilitaristickým předpokladem, podle nějž mají všechny živé bytosti

se v praxi osvědčí a 3) bude pro danou společnost přijatelný.⁷² První dvě uvedená kritéria jsou nutná a jejich kombinace zabraňuje upadnutí do přílišného relativismu, poslední představuje ideální, nikoliv však nutný stav. Je to z toho důvodu, že právě ono bude nejvíce vycházet z našich intuitivních, často nedostatečně reflektovaných morálních přesvědčení. Jestliže jsou tedy naše intuice kompatibilní s prvními dvěma kritérii, můžeme je považovat za *dočasně* justifikované. Každý normativní systém totiž musí být otevřen případné revizi; ostatně stejně jako naše mysl.

Pokud bychom vytvářeli a přijímali normativní principy na základě těchto měřítek, mohli bychom se v budoucnu vyhnout normám, které by byly pouhou *post hoc* racionalizací oněch neprůhledných, ale přesvědčivých intuic, a měly fatální následky. Jako odstrašující případy nám mohou posloužit příklady z nedávné minulosti či dokonce současnosti, jakými jsou utlačování jedinců odlišné rasy, upírání volebního práva ženám či represe homosexuálů. Při přehodnocování některých norem se neobejdeme bez vědecké evidence, jinde si bez ní vystačíme.⁷³ Představený systém tak bude do jisté míry v souladu s našimi intuicemi,⁷⁴ především však bude kombinací utilitaristických a pragmatistických principů a empirické evidence.⁷⁵ A pokud si vypůjčím Greenova slova – nebudeme jej milovat, ale budeme chápat, proč jej máme.⁷⁶

přirozenou tendenci vyhýbat se utrpení, a naopak vyhledávat situace vedoucí ke zvýšení potěšení (ať už svého či skupiny jedinců, kterých se daný čin dotýká). Toto kritérium tedy stojí na intuici, která je (pravděpodobně) vlastní všem zdravým jedincům.

⁷² To také znamená, že by přijaté principy neměly v žádném případě omezovat základní práva jedince. Tento aspekt by měl být samozřejmostí, zmiňuji jej však pro případ kritiky, která bývá často spojována s utilitarismem a jeho domnělou tendencí zvyšovat bezohledně blaho větší skupiny na úkor skupiny menší. Mnou navrhovaný systém nic takového nepožaduje, protože první kritérium záměrně klade důraz na *minimalizaci utrpení*, a nikoliv na *maximalizaci potěšení* či *užitku*, která by snad v některých systémech mohla vést k omezování práv určité skupiny jedinců.

⁷³ Například v případě homosexuality, která je palčivým tématem i v dnešních západních zemích, se stačí držet prvních dvou kritérií. Naopak v případě zmíněných abortů je nutné o jejich morální přijatelnosti rozhodnout na základě vědeckých poznatků o vývoji plodu.

⁷⁴ Každý etický systém, jež si klade nárok na praktickou aplikovatelnost, musí být do určité míry v souladu s našimi intuicemi, jinak by byl neudržitelný.

⁷⁵ Zároveň na rozdíl od Greena nebude diskreditovat ani jednu z jím probíraných teorií, tedy deontologii či utilitarismus. Obě totiž ve svých čistých podobách kladou na jedince příliš vysoké nároky, a nemají tak v praxi mnoho šancí na úspěch.

⁷⁶ Greene, *Moral Tribes*, 291.

Bibliografie:

Barrett, H. Clark, Alexander Bolyanatz, Alyssa N. Crittenden, Daniel M. T. Fessler, Simon Fitzpatrick, Michael Gurven, Joseph Henrich, et al. „Small-Scale Societies Exhibit Fundamental Variation in the Role of Intentions in Moral Judgment.“ *Proceedings of the National Academy of Sciences* 113, no. 17 (2016): 4688–93.

Berker, Selim. „The Normative Insignificance of Neuroscience.“ *Philosophy and Public Affairs* 37, no. 4 (2009): 293–329.

Cosmides, Leda, and John Tooby. „Evolutionary Psychology, Moral Heuristics, and the Law.“ In *Heuristics and the Law*, eds. Gerd Gigerenzer and Christoph Engel, 175–205. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.

Cushman, Fiery. „The Psychological Origins of the Doctrine of Double Effect.“ *Criminal Law and Philosophy* 10, no. 4 (2016): 763–76.

Cushman, Fiery, and Joshua D. Greene. „Finding Faults: How Moral Dilemmas Illuminate Cognitive Structure.“ *Social Neuroscience* 7, no. 3 (2012): 269–79.

Cushman, Fiery, Dylan Murray, Shauna Gordon-McKeon, Sophie Wharton, and Joshua D. Greene. „Judgment before Principle: Engagement of the Frontoparietal Control Network in Condemning Harms of Omission.“ *Social Cognitive and Affective Neuroscience* 7, no. 8 (2012): 888–95.

Cushman, Fiery, Liane Young, and Joshua D. Greene. „Multi-System Moral Psychology.“ In *The Moral Psychology Handbook*, 47–71. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Cushman, Fiery, Liane Young, and Marc Hauser. „The Role of Conscious Reasoning and Intuition in Moral Judgment: Testing Three Principles of Harm.“ *Psychological Science* 17, no. 12 (2006): 1082–89.

Černý, David. *Princip dvojího účinku*. Praha: Academia, 2016.

Evans, Jonathan St. B. T., and Shira Elqayam. „How and Why We Reason from Is to Ought.“ *Synthese*. Publikováno elektronicky 4. prosince 2018. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-02041-4>.

Foot, Philippa. „The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect.“ In *Vices and Virtues and Other Essays in Moral Philosophy*, 19–32. Berkeley: University of California Press, 1978.

- Gigerenzer, Gerd. „Moral Intuition = Fast and Frugal Heuristics?“ In *Moral Psychology, Vol. 2: The Cognitive Science of Morality: Intuition and Diversity*, ed. Walter Sinnott-Armstrong, 1–26. Cambridge, MA: MIT Press, 2008.
- Gilovich, Thomas, Dale Griffin, and Daniel Kahneman, eds. *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Gould, Stephen Jay. *Bully for Brontosaurus: Reflections in Natural History*. New York: Norton, 1992.
- Greene, Joshua D. „Beyond Point-and-Shoot Morality: Why Cognitive (Neuro) Science Matters for Ethics.“ *Ethics* 124, no. 4 (2014): 695–726.
- Greene, Joshua D. „From Neural ‚Is‘ to Moral ‚Ought‘: What Are the Moral Implications of Neuroscientific Moral Psychology?“ *Nature Reviews Neuroscience* 4, no. 10 (2003): 846–50.
- Greene, Joshua D. *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap Between Us and Them*. New York: The Penguin Books, 2013.
- Greene, Joshua D. „The Secret Joke of Kant’s Soul.“ In *Moral Psychology, Vol. 3: The Neuroscience of Morality: Emotion, Brain Disorders, and Development*, ed. Walter Sinnott-Armstrong, 35–79. Cambridge, MA: MIT Press, 2008.
- Greene, Joshua D., Fiery A. Cushman, Lisa E. Stewart, Kelly Lowenberg, Leigh E. Nystrom, and Jonathan D. Cohen. „Pushing Moral Buttons: The Interaction between Personal Force and Intention in Moral Judgment.“ *Cognition* 111, no. 3 (2009): 364–71.
- Greene, Joshua D., and Jonathan Haidt. „How (and Where) Does Moral Judgment Work?“ *Trends in Cognitive Sciences* 6, no. 12 (2002): 517–23.
- Greene, Joshua D., Leigh E. Nystrom, Andrew D. Engell, John M. Darley, and Jonathan D. Cohen. „The Neural Bases of Cognitive Conflict and Control in Moral Judgment.“ *Neuron* 44, no. 2 (2004): 389–400.
- Greene, Joshua D., R. Brian Sommerville, Leigh E. Nystrom, John M. Darley, and Jonathan D. Cohen. „An fMRI Investigation of Emotional Engagement in Moral Judgment.“ *Science* 293, no. 5537 (2001): 2105–8.
- Haidt, Jonathan. „The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment.“ *Psychological Review* 108, no. 4 (2001): 814–34.

Haidt, Jonathan, and Jonathan Baron. „Social Roles and the Moral Judgement of Acts and Omissions.“ *European Journal of Social Psychology* 26, no. 2 (1996): 201–18.

Harvard Magazine. „Marc Hauser ,Engaged in Research Misconduct.““ *Harvard Magazine*, 5. září 2012. <https://harvardmagazine.com/2012/09/hauser-research-misconduct-reported>.

Hauser, Marc. *Moral Minds: The Nature of Right and Wrong*. New York: Harper Perennial, 2007.

Hauser, Marc, Fiery Cushman, Liane Young, R. Kang-Xing Jin, and John Mikhail. „A Dissociation between Moral Judgments and Justifications.“ *Mind & Language* 22, no. 1 (2007): 1–21.

Huemer, Michael. „Revisionary Intuitionism.“ *Social Philosophy and Policy* 25, no. 1 (2008): 368–92.

Hume, David. *A Treatise of Human Nature: Vol. 1*. Oxford: Clarendon Press, 2007.

Chomsky, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press, 1969.

Chomsky, Noam. „Review of Verbal Behavior.“ *Language* 35, no. 1 (1959): 26–58.

Chomsky, Noam. *Rules and Representations*. Oxford: Basil Blackwell, 1989.

Kahane, Guy. „The Armchair and the Trolley: An Argument for Experimental Ethics.“ *Philosophical Studies* 162, no. 2 (2013): 421–45.

Kahneman, Daniel. *Myšlení, rychlé a pomalé*. Brno: Jan Melvil Publishing, 2012.

Kant, Immanuel. *The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Levy, Neil. „Neuroethics: A New Way of Doing Ethics.“ *AJOB Neuroscience* 2, no. 2 (2011): 3–9.

Melnikoff, David E., and John A. Bargh. „The Mythical Number Two.“ *Trends in Cognitive Sciences* 22, no. 4 (2018): 280–93.

Mikhail, John. „Aspects of the Theory of Moral Cognition: Investigating Intuitive Knowledge of the Prohibition of Intentional Battery and the Principle of Double Effect.“ *Georgetown Law and Economics Research Paper*, no. 762385 (2002): 1–129.

- Mikhail, John. „Emotion, Neuroscience, and Law: A Comment on Darwin and Greene.“ *Emotion Review* 3, no. 3 (2011): 293–95.
- Mikhail, John. „Chomsky and Moral Philosophy.“ In *The Cambridge Companion to Chomsky*, ed. James McGilvray, 235–53. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Mikhail, John. „Moral Grammar and Intuitive Jurisprudence: A Formal Model of Unconscious Moral and Legal Knowledge.“ In *Psychology of Learning and Motivation, Vol. 50: Moral Judgment and Decision Making*, eds. Brian H. Ross, Daniel M. Bartels, Christopher W. Bauman, Linda J. Skitka, and Douglas L. Medin, 27–100. San Diego: Academic Press, 2009.
- Mikhail, John. „Universal Moral Grammar: Theory, Evidence, and the Future.“ *Trends in Cognitive Sciences* 11, no. 4 (2007): 143–52.
- Rachels, James. „Active and Passive Euthanasia.“ In *Bioethics: An Anthology, 3rd edition*, eds. Helga Kuhse, Udo Schüklenk, and Peter Singer, 248–51. Oxford: Wiley-Blackwell, 2015.
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
- Rawls, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- Sauer, Hanno. „Morally Irrelevant Factors: What’s Left of the Dual Process-Model of Moral Cognition?“ *Philosophical Psychology* 25, no. 6 (2012): 783–811.
- Shenhav, Amitai, and Joshua D. Greene. „Integrative Moral Judgment: Dissociating the Roles of the Amygdala and Ventromedial Prefrontal Cortex.“ *The Journal of Neuroscience* 34, no. 13 (2014): 4741–49.
- Schnall, Simone, Jonathan Haidt, Gerald L. Clore, and Alexander H. Jordan. „Disgust as Embodied Moral Judgment.“ *Personality & Social Psychology Bulletin* 34, no. 8 (2008): 1096–109.
- Singer, Peter. „Ethics and Intuitions.“ *Journal of Ethics* 9, no. 3–4 (2005): 331–52.
- Singer, Peter. *Practical Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Sinnott-Armstrong, Walter. „Framing Moral Intuitions.“ In *Moral Psychology, Vol. 2: The Cognitive Science of Morality: Intuition and Diversity*, 47–76. Cambridge, MA: MIT Press, 2008.

Sinnott-Armstrong, Walter, Liane Young, and Fiery Cushman. „Moral Intuitions.“ In *The Moral Psychology Handbook*, ed. John M. Doris, 246–72. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Strohminger, Nina, Richard L. Lewis, and David E. Meyer. „Divergent Effects of Different Positive Emotions on Moral Judgment.“ *Cognition* 119, no. 2 (2011): 295–300.

Sunstein, Cass R. „Moral Heuristics.“ *Law & Economics Working Paper*, no. 180 (2003): 1–22.

Sunstein, Cass R. „Moral Heuristics.“ *Behavioral and Brain Sciences* 28, no. 4 (2005): 531–42.

Thomson, Judith Jarvis. „Killing, Letting Die, and the Trolley Problem.“ *The Monist* 59, no. 2 (1976): 204–17.

Thomson, Judith Jarvis. „The Trolley Problem.“ *The Yale Law Journal* 94, no. 6 (1985): 1395–415.

Thomson, Judith Jarvis. „Turning the Trolley.“ *Philosophy & Public Affairs* 36, no. 4 (2008): 359–74.

Tversky, Amos, and Daniel Kahneman. „Extensional versus Intuitive Reasoning: The Conjunction Fallacy in Probability Judgment.“ *Psychological Review* 90, no. 4 (1983): 293–315.

Tvrđý, Filip. *Nesnáze introspekce: svoboda rozhodování a morální jednání z pohledu filozofie a vědy*. Praha: Togga, 2015.

Ugazio, Giuseppe, Claus Lamm, and Tania Singer. „The Role of Emotions for Moral Judgments Depends on the Type of Emotion and Moral Scenario.“ *Emotion* 12, no. 3 (2012): 579–90.

Voorhoeve, Alex. „Frances Kamm: In Search of the Deep Structure of Morality.“ In *Conversations on Ethics*, 15–40. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Young, Liane, and James Dungan. „Where in the Brain is Morality? Everywhere and Maybe Nowhere.“ *Social Neuroscience* 7, no. 1 (2012): 1–10.